

Ярина Михайловна Жукорская,
кандидат юридических наук, доцент кафедры публичного права
Юридического факультета Тернопольского национального экономического
университета

Yaryna Myhailivna Zhukorska,
Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Department of
Public Law, Faculty of Law, Ternopil National Economic University

УДК 341.245 (045)

**ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ТА ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ
МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ, ЩО НЕ ПЕРЕДБАЧЕНІ ВІДЕНСЬКОЮ
КОНВЕНЦІЄЮ 1969 РОКУ**

Питання припинення чи призупинення міжнародно-правових відносин завжди займало чільне місце в міжнародному праві. Основою сучасних міжнародних відносин є міжнародні договори, положення щодо припинення та призупинення дії яких містять Конвенції 1969 та 1986 років (ст. 42-72).

Вони ґрунтуються на тому, що їх положення не зачіпають питань, що можуть виникнути щодо договору внаслідок правонаступництва, міжнародної відповідальності та збройного конфлікту (ст. 73). Хоча ці обставини також можуть припиняти, а інколи призупиняти, дію договору. Також Віденські конвенції не включили рішення міжнародних організацій як ще один важливий фактор, що може припиняти чи призупиняти дію договору, який зустрічається все частіше в практиці застосування міжнародних договорів.

Метою даної статті є дослідження окремих підстав припинення та призупинення дії міжнародних договорів, які не регулюються Віденськими конвенціями 1969 та 1986 років.

В працях, присвячених праву міжнародних договорів, питання припинення та призупинення міжнародного договору займає одне з чільних місць. Є і роботи окремо присвячені цим питанням. Дослідженням цього питання займалися такі видатні вчені-міжнародники як М.Є. Волосов, А. М.

Талалаєв, А. Давід, М. Франковска, Н. Контон та ін. Проте в таких працях досить мало уваги приділяється тим підставам припинення та призупинення міжнародного договору, які не передбачені Віденськими конвенціями 1969 та 1986 років.

За загально прийнятим правилом, дія договору припиняється в результаті:

- 1) здійснення акту, передбаченого договором;
- 2) настання резолютивної умови;
- 3) настання строку, на який було укладено договір;
- 4) взаємної чи односторонньої відмови від договору, якщо така дозволена умовами договору;
- 5) зникнення об'єкту договору;
- 6) припинення існування суб'єкта;
- 7) втрати договором обов'язковості внаслідок докорінної зміни обставин, яким він був присвячений;
- 8) невикористання договору ¹.

Варто звернути увагу, що в цій класифікації присутні і підстави, які не закріплені у Віденських конвенціях щодо права міжнародних договорів 1969 та 1986 років: припинення існування суб'єкта, тобто правонаступництво, та невикористання договору².

Припинення чи призупинення дії міжнародного договору жодною мірою не зачіпають обов'язок держави виконувати зобов'язання згідно з ним, яке має силу для неї відповідно до міжнародного права, незалежно від договору (ст. 43).

Припинити чи призупинити дію договору учасники можуть лише в цілому якщо договір не передбачає інше або якщо його учасники не домовилися про інше. Припинення чи призупинення дії окремих положень договору можливе, коли названі положення є віддільними від решти договору щодо їх тлумачення; з договору випливає чи в інший спосіб встановлено, що прийняття цих положень не становило істотної підстави згоди іншого

учасника або інших учасників на обов'язковість усього договору в цілому; і продовження виконання решти договору не було б несправедливим (ст. 44). Припинення і призупинення дії міжнародного договору може мати місце в результаті застосування норм щодо недійсності міжнародного договору внаслідок обману, підкупу представника держави, примусу представника держави, примусу держави шляхом погрози силою або її застосування, якщо договір суперечить імперативній нормі загального міжнародного права (*jus cogens*) (ст. 49-53).

У випадках обману чи підкупу представника держави договір може припинити і призупинити свою дію в цілому чи в окремих його положеннях (ст. 49, 50). У випадках примусу представника держави, примусу держави шляхом погрози силою чи застосування сили, а також договір, що суперечить імперативним нормам міжнародного права припиняє чи призупиняє свою дію лише в цілому (ст. 51, 52, 53).

Якщо договором не передбачається інше, багатосторонній договір не припиняється з причини тільки того, що кількість його учасників стала меншою від кількості, потрібної для набрання договором чинності (ст. 55).

Держава не має більше права посилатись на підставу припинення договору або зупинення його дії на підставі норм внутрішнього законодавства щодо компетенції укладення міжнародного договору, спеціальних обмежень повноважень на вираження згоди держави, помилки, обману чи підкупу представників після того, як стало відомо, що вона напевне погодилась, що договір, залежно від випадку, є дійсним, зберігає чинність або й далі діє; або вона повинна з огляду на її поведінку вважатись такою, що мовчазно погодилась з тим, що договір, залежно від випадку, є дійсним, зберігає чинність або й далі діє. Це ж стосується і припинення договору внаслідок його порушення, неможливості його виконання та докорінної зміни обставин (ст. 45).

Що стосується призупинення дії договору, призупинення звільняє учасників від зобов'язання виконувати договір у своїх взаємовідносинах

протягом періоду зупинення. Це не впливає в усьому іншому на правовідносини між сторонами, встановлені договором. У період призупинення дії договору сторони утримуються від дій, які могли б перешкодити поновленню дії договору (ст. 72). Вирішальну роль у цій ситуації відіграватиме воля сторін. Призупинення дії договору не може бути несумісним з правами його сторін, а також з об'єктом та цілями договору.

Зазвичай, якщо сторони не домовилися про інше, то договір призупиняється в цілому. Хоча може бути призупинена частина його положень, які можуть бути відокремлені від решти договору.

В минулому призупинення дії міжнародного договору було досить рідкісним явищем і, зазвичай, мало місце під час збройного конфлікту. При цьому дуже часто було незрозуміло припиняється чи призупиняється дія конкретного міжнародного договору з початком збройного конфлікту.

В сучасних міжнародних відносинах призупинення дії договору стало зустрічатися частіше. Призупинення дії договору може застосовуватися в якості дій у відповідь, санкцій, контрзаходів і т.д. Стаття 5 Статуту ООН передбачає, що Генеральна Асамблея ООН має право за рекомендацією Ради Безпеки припинити здійснення прав і привілей члена, щодо якого застосовуються заходи превентивного чи примусового характеру³.

Припинення та призупинення договору можуть мати місце відповідно до положень договору або за згодою всіх учасників після консультації з іншими договірними державами (ст.ст. 54, 57).

Два або кілька учасників багатостороннього договору можуть укласти угоду про тимчасове зупинення дії положень договору тільки у відносинах між собою, якщо можливість такого зупинення передбачається договором; або не забороняється договором і не впливає ні на користування іншими учасниками своїми правами, що випливають з цього договору, ні на виконання ними своїх зобов'язань, ні не є несумісним з об'єктом і цілями договору (ст. 58).

Що стосується такої підстави припинення та призупинення дії

міжнародного договору як початок збройного конфлікту, то КМП вирішила, що в сучасному міжнародному праві початок воєнних дій повинен розглядатися як ненормальні дії і норми, що визначають їх наслідки, не повинні вважатися частиною загальних норм, що застосовуються до нормальних відносин держав. Через це Віденські конвенції не регулюють питання впливу збройних конфліктів на міжнародні договори. У 2011 році КМП було схвалено Статті “Про вплив збройних конфліктів на договори”. Саме питання впливу збройних конфліктів на дію міжнародних договорів вже досліджувалося нами раніше*.

Щодо правонаступництва як підстави припинення чи призупинення дії міжнародного договору, то на момент укладення ВК 1969 року КМП мала ще на меті здійснити кодифікацію норм щодо правонаступництва держав щодо договорів. Тому положення, що можуть виникнути щодо договору внаслідок правонаступництва, було вирішено не включати в конвенції з права договорів. Сьогодні ці питання регулюються Віденською конвенцією про правонаступництво держав щодо міжнародних договорів 1978 року⁴.

Що стосується правонаступництва міжнародних організацій, то КМП вирішила, що щодо них “правонаступництво є неможливим”⁵. Відповідно таким положення слід керуватися і при правонаступництві щодо міжнародних договорів міжнародних організацій. Разом з тим Конвенція 1978 року застосовується у випадках правонаступництва щодо установчих актів міжнародних організацій чи будь-яких міжнародних договорів в рамках міжнародної організації (ст. 4). На практиці нові уряди зазвичай підтверджують свою вірність прийнятим зобов'язанням. Що стосується нових держав, після правонаступництва старі зобов'язання не можуть автоматично поширюватися на територію нового суб'єкта, що відображало б його

* Див. Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденія. - № 9-1. - Одеса, 2014. - С. 238-240

попередній стан. Передбачено перегляд договірної бази новоствореним суб'єктом міжнародного права. Саме в цей момент правонаступництво може бути підставою припинення чи призупинення дії міжнародного договору. Відразу припиняються договори, несумісні з новим становищем суб'єкта. Решта договорів можуть призупинити свою дію до моменту рішення новоствореної держави щодо них після їх перегляду.

Сам процес і наслідки впливу правонаступництва на дію міжнародного договору дуже схожі з наслідками початку збройного конфлікту. Особливо в тій частині, де держава, проти якої здійснюється агресія, має право припинити дію договорів, а також теорія щодо вирішення долі міжнародних договорів після закінчення конфлікту⁶.

В більшості випадків політичні договори припиняють свою дію у випадку правонаступництва, лише частина підлягає перегляду, повністю зберігають свою силу локальні договори, в першу чергу — щодо кордонів, що в принципі також перекликається з характером впливу збройних конфліктів на дію міжнародного договору.

Так, дія міжнародного договору вважається призупиненою між новою незалежною державою й іншими учасниками договору до моменту здійснення повідомлення про правонаступництво, за винятком випадків, коли цей договір застосовується тимчасово згідно з повідомленням про такий намір нової незалежної держави (ст. 23, 27 ВК 1978).

Коли договір вважається чинним згідно з положеннями ВК 1978 року (ст. 24) між новою незалежною державою та іншою державою-учасницею, то цей договір не перестає втрачати чинності у взаєминах між ними внаслідок виключно того факту, що він був припинений у взаєминах між державою-попередницею і іншою державою-учасницею; його дія у взаєминах між ними не припиняється внаслідок виключно того факту, що його дія згодом була припинена у взаєминах між державою-попередницею й іншою державою-учасницею; цей договір не змінюється у взаєминах між ними внаслідок виключно того факту, що він був згодом змінений у взаєминах між державою-

попередницею й іншою державою-учасницею. Той факт, що договір був припинений або, відповідно, його дія між державою-попередницею й іншою державою-учасницею була припинена після моменту правонаступництва держав, не перешкоджає тому, щоб цей договір вважався чинним або, відповідно, щоб його дія не вважалася припиненою у взаєминах між новою незалежною державою й іншою державою-учасницею, якщо згідно зі статтею 24 встановлено, що вони про це домовилися. Той факт, що договір був змінений у взаєминах між державою-попередницею й іншою державою-учасницею після моменту правонаступництва держав, не перешкоджає тому, щоб незмінений договір вважався чинним відповідно до статті 24 у взаєминах між новою незалежною державою й іншою державою-учасницею, якщо не встановлено, що вони мали намір застосовувати між собою змінений договір (ст. 26).

Положення Конвенції 1978 року не регулюють жодного з питань, які можуть виникнути щодо наслідків правонаступництва держав стосовно будь-якого договору з міжнародної відповідальності держави або з початку воєнних дій між державами, а також щодо будь-якого договору з військової окупації території (ст. 39, 40).

ВК 1969 року не охоплює і питань міжнародної відповідальності. Адже питання кодифікації міжнародної відповідальності стояло на порядку денному КМП, коли схвалювалася ВК 1969 року. Статті “Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння” були схвалені у 2001 році⁷, щодо відповідальності міжнародних організацій — у 2011⁸.

В першу чергу в сфері відповідальності варто звернути увагу на обставини, що виключають її протиправність, і можуть бути підставами припинення чи призупинення дії договору, а саме: згоду, самооборону, контрзаходи, форс-мажор, лихо і стан необхідності (ст. 20-26). Обставини, що виключають протиправність самі по собі не зачіпають юридичну обов'язковість договору. Як тільки ці обставини перестають існувати, договір відновлює свою дію (ст. 27).

Так, застосування згоди як обставини, що виключає протиправність і може бути підставою припинення чи призупинення дії міжнародного договору, не може зачіпати виконання імперативних норм міжнародного права. Це ж стосується і інших обставин, жодна з яких також не може впливати на виконання імперативних норм (ст. 26).

Самооборону важко віднести до підстав припинення чи призупинення міжнародного договору, адже це відповідь на збройний напад однієї держави на іншу (ст. 21).

Контрзаходи застосовуються у якості підстави припинення чи призупинення дії міжнародного договору найчастіше (ст.22). Контрзаходи можуть застосовуватися лише з метою спонукати державу чи міжнародну організацію виконати її зобов'язання (ст. 51). Вони обмежуються тимчасовим невиконанням міжнародно-правових зобов'язань та застосовуються таким чином, щоб дозволити відновлення виконання відповідних зобов'язань. Контрзаходи не можуть зачіпати зобов'язання утримуватися від погрози силою та застосування сили, щодо захисту прав людини, гуманітарного характеру, що забороняють репресалії, а також інших імперативних норм міжнародного права (ст. 53). Вони мають бути припинені, як тільки відповідальна держава чи міжнародна організація виконає свої зобов'язання, пов'язані з міжнародно-протиправним діянням.

Застосування форс-мажору в якості підстави припинення чи призупинення дії міжнародного договору також не є дуже поширеним (ст.23). Хоча при посиланні на форс-мажор як обставину, що звільняє від відповідальності, наслідком якраз найчастіше виступає припинення чи призупинення дії міжнародного договору. Положення про вплив форс-мажору на дію міжнародного договору міститься у самому договорі. Згідно з такими положеннями припинення договору не є його порушенням.

Таким чином незважаючи на те, що право міжнародних договорів є однією з найкодифікованіших галузей міжнародного права, питання припинення та призупинення дії міжнародних договорів до сьогоднішнього

дня не є достатньо закріпленим міжнародно-правовими актами. Так, ВК 1969 та 1986 років не регламентують припинення чи призупинення дії міжнародних договорів внаслідок правонаступництва, міжнародної відповідальності та збройного конфлікту. Також з сфери регулювання цих конвенцій виключено рішення міжнародних організацій як ще один важливий фактор, що може припиняти чи призупиняти дію договору, який зустрічається все частіше в сучасному міжнародному праві. Окрім двох вищезгаданих конвенцій положення щодо припинення та призупинення дії міжнародних договорів закріплюють такі міжнародні акти як Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо міжнародних договорів 1978 року, Статті “Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння” 2001 року, щодо відповідальності міжнародних організацій — 2011. Варто звернути увагу, що положення цих актів прямо не визначають вплив правонаступництва, відповідальності чи рішень міжнародних організацій на дію міжнародного договору. Винятком є лише Статті “Про вплив збройних конфліктів на договори” 2011 року. Велику роль у регулюванні впливу цих факторів на дію міжнародних договорів відіграє практика держав та їх воля .

1. 1 Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. — Санкт-Петербург, 1882—1883. - Том 2. — 1883. — 563 с. - С. 429; A. D. McNair, The Law of Treaties. - Oxford, 1961. - 704 p. - С. 516.

2. 2 Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року [Режим доступу]// Сайт Верховної Ради України — [Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_118/page2; Венская конвенция о праве между государствами и международными организациями или между международными [Режим доступу]// Сайт Верховної Ради України — [Електронний ресурс]: организациями 1986 года// http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_a04/page2

3. 3 Статут Організації Об'єднаних Націй [Режим доступу]// Сайт

Верховної Ради України — [Електронний ресурс]:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010

4. 4 Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів 1978 року [Режим доступу]// Сайт Верховної Ради України —

[Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_185

5. 5 Лукашук И.И. Современное право международных договоров. Том II. Действие международных договоров: в 2 т./ И.И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права. — М.: Волтерс Клувер, 2006. - 496 с. - С. 268.

6. 6 Жукорська Я.М. Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів/ Я.М. Жукорська// Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденія. - № 9-1. - Одеса, 2014. - С. 238-240.

7. 7 Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 12 декабря 2001 года “Ответственность государств за международно-противоправные деяния”

[Режим доступу] — [Електронний ресурс]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/477/99/PDF/N0147799.pdf?OpenElement>

8. 8 Draft articles on the responsibility of international organizations [Режим доступу]// Сайт ООН — [Електронний ресурс]:

http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_11_2011.pdf

Резюме

Стаття присвячена дослідженню окремих підстав припинення та призупинення дії міжнародних договорів: правонаступництва, відповідальності, збройних конфліктів та рішень міжнародних організацій, які не регулюються положеннями ВК 1969 та 1986 років.

Окрім двох вищезгаданих конвенцій положення щодо припинення та призупинення дії міжнародних договорів закріплюють такі міжнародні акти як Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо міжнародних договорів 1978 року, Статті “Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння” 2001 року, щодо відповідальності міжнародних

організацій — 2011. Варто звернути увагу, що загалом положення цих актів прямо не визначають вплив правонаступництва, відповідальності чи рішень міжнародних організацій на дію міжнародного договору. Винятком є лише Статті “Про вплив збройних конфліктів на договори” 2011 року. Велику роль відіграє практика держав та їх воля при вирішенні питань припинення та призупинення дії міжнародних договорів.

Ключові слова: припинення, призупинення, правонаступництво, відповідальність, збройний конфлікт, рішення міжнародної організації.

Резюме

Статья посвящена исследованию отдельных оснований прекращения и приостановления действия международных договоров: правопреемства, ответственности, вооруженных конфликтов и решений международных организаций, которые не регулируются положениями ВК 1969 и 1986.

Кроме двух вышеупомянутых конвенций положения о прекращении и приостановлении действия международных договоров закрепляют такие международные акты как Венская конвенция о правопреемстве государств в отношении международных договоров 1978 г., Статьи "Ответственность государств за международно-противоправные деяния" 2001 года, об ответственности международных организаций — 2011. Стоит обратить внимание, что в целом положения этих актов прямо не определяют влияние правопреемства, ответственности или решений международных организаций на действие международного договора. Исключением являются лишь Статьи "О влиянии вооруженных конфликтов на договоры" 2011 года. Большую роль играет практика государств и их воля в решении вопросов о прекращении и приостановлении действия международных договоров.

Ключевые слова: прекращение, приостановление, правопреемство, ответственность, вооруженный конфликт, решение международной организации.

Resume

The article deals to some grounds for termination and suspension of international treaties: the succession, responsibility, armed conflicts and decisions of international organizations that are not regulated with VC 1969 and 1986.

Besides those two Conventions provisions regarding termination and suspension of international agreements are in the provisions of Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties 1978, Articles "Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts" 2001, on the responsibility of international organizations – 2011. The general provisions of these documents do not directly determine the effect of succession, responsibility or decisions of international organizations to the action of international treaty. The exceptions are Articles “ Effect of armed conflicts on treaties" 2011. Important role the practice of States and their will are playing in matters of termination and suspension of treaties.

Key words: termination, suspension, succession, responsibility, armed conflict, the decision of an international organization.